

ความเชื่อ กับ ความเป็นเหตุผล*

มาธก ตามไท

ภาควิชาปรัชญา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทุกวันนี้เรากำลังอาศัยกันอยู่ในยุคของวิทยาศาสตร์ ถึงแม้ว่าสังคมที่ต่างกันอาจมีโลกทัศน์ซึ่งห่างจากโลกทัศน์ของวิทยาศาสตร์เป็นระยะทางต่างกัน สิ่งหนึ่งที่เป็นจริงก็คือว่าระยะทางต่าง ๆ กันนั้นกำลังส่งผลทั้งสิ้นสำหรับสังคมไทย ปรากฏการณ์นี้ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง ความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิม บางประการ กับความเชื่อที่วางอยู่บนรากฐานของวิทยาศาสตร์ ในความเห็นของข้าพเจ้า การหาวิธีที่จะแก้ความขัดแย้งเหล่านี้เป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของสังคมไทยปัจจุบัน ปัญหาหลายประการทางด้าน การพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองก็สืบเนื่องมาจากปัญหานี้ แต่จะแก้ไขอย่างไรดี เท่าที่เป็นมาจะมีการพยายามแก้ไขความขัดแย้งนี้โดยการอ้างถึงมโนทัศน์ ของความเป็นเหตุผล Rationality แล้วพยายามหาวิธีที่จะทำให้ทุกคนยอมรับแต่ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล ข้อเสนอของข้าพเจ้าในบทความนี้ก็คือ วิธีการดังกล่าวเป็น

วิธีที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากมโนทัศน์เรื่องความเป็นเหตุผลนั้นยังไม่ใช่ที่เข้าใจกันดีพอที่จะนำมาใช้ทำหน้าที่นี้ได้ ปัญหาซึ่งเกิดจากการเผชิญหน้ากันระหว่าง โลกทัศน์ดั้งเดิม กับโลกทัศน์วิทยาศาสตร์จะต้องหาวิธีอื่นมาใช้ในการแก้ไข

1. เหตุผล (Reason) กับความเป็นเหตุผล

(Rationality)

ก่อนอื่นเราจะต้องทำความเข้าใจกันเกี่ยวกับเรื่องความแตกต่างระหว่างเหตุผลกับความเป็นเหตุผล มิฉะนั้นผลงานชิ้นนี้จะดูเหมือนไร้ความหมายทั้งสิ้น ถ้าจะสรุปอย่างย่อ ๆ แล้วข้อสรุปของงานชิ้นนี้จะดูเหมือนไร้ความหมายทั้งสิ้น concept ของความเป็นเหตุผล เมื่อใช้ concept นี้คู่กับความเชื่อที่เรามี เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ของโลก แต่ในขณะที่เดียวกันงานชิ้นนี้ใช้เหตุผลกับข้อถกเถียงต่าง ๆ เพื่อที่จะนำมาสู่ข้อสรุปนี้ ถ้าไม่พิจารณาให้ดีอาจจะดูเหมือนว่าใช้เหตุผลเพื่อมาแสดงการไร้ความหมายของเหตุผล (ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นจริงก็หยุดอ่านเรื่องได้ทันที คงไม่เกินประโยชน์อะไรแน่ถ้าอ่านต่อไป) แต่แท้ที่จริงแล้วไม่ได้เป็นเช่นนั้น เหตุผลกับความเป็นเหตุผลเป็นสิ่งที่ต่างกันอย่างชัดเจนดังความหมายที่จะให้ต่อไปนี้

* งานวิจัยที่ทำระหว่างลาเพิ่มพูนความรู้วิชาการ พฤษภาคม 2525
-ตุลาคม 2525

การใช้เหตุผล เรื่องของการใช้เหตุผลเข้าใจกันได้ในหลายลักษณะ มีคนใช้คำนี้ในความหมายต่าง ๆ กันมาก ในที่นี้จะใช้ในความหมายของการอนุมานแบบนิรนัย (deductive inference) ดังนั้น เวลาเขียนว่าจะใช้เหตุผลในการนำไปสู่ข้อสรุปก็หมายความว่าเสนอข้อถกเถียงแบบนิรนัย (deductive argument) เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปดังกล่าว

ความเป็นเหตุผล จะเห็นว่าการใช้เหตุผลนั้นมองได้ในรูปของขบวนการหนึ่งที่มีมนุษย์ใช้ แต่สำหรับความเป็นเหตุผล (หรือความไม่เป็นเหตุผล) นี้ ไม่ได้เป็นขบวนการ แต่เป็นคุณสมบัติหนึ่งซึ่งอาจนำมาใช้อธิบายหรือขยายความลักษณะบางอย่างของการกระทำหรือเป้าหมาย หรือความเชื่อ เช่นเราอาจกล่าวว่าการที่นาย ก.กระโดดตึกตายนั้นเป็นการกระทำซึ่งไม่มีความเป็นเหตุผล หรืออาจกล่าวว่ามีผู้ที่ตั้งเป้าหมายในชีวิตไว้ว่าจะมุ่งแสวงหาความจริงทั้งหมดในจักรวาลได้ตั้งเป้าหมายไว้ ซึ่งไม่มีความเป็นเหตุผล หรืออาจกล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับผีปอบว่าเป็นความเชื่อซึ่งไม่มีความเป็นเหตุผล เป็นต้น การยกตัวอย่างเหล่านี้ไม่ได้หมายความว่าผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อความเหล่านี้ แต่ยกไว้เพื่อให้เห็นวิธีที่จะใช้ “ความเป็นเหตุผล” ได้ในภาษาเรา โดยหวังว่าจะทำให้เข้าใจเรื่องนี้มากขึ้นและไม่ไปสับสนกับ “การใช้เหตุผล”

ปัญหาเรื่องความเป็นเหตุผลและความสำคัญของปัญหา

คนส่วนใหญ่คงจะเห็นด้วยถ้ากล่าวว่า สมัยปัจจุบันนี้เป็นสมัยซึ่งยกย่องเหตุผลเป็นคำนิยม ซึ่งสำคัญยิ่ง เพื่อที่จะเห็นความจริงของข้อเท็จจริงนี้ไม่จำเป็นต้องดูไกลกว่าห้องเรียนในโรงเรียนต่าง ๆ นโยบายของการศึกษาในระดับต่าง ๆ จะมีปมอยู่เสมอว่า การศึกษาจะต้องสอนให้เด็กนักเรียนนักศึกษาเป็นคนที่มีเหตุผล รู้จักใช้เหตุผลทำสิ่งที่มีเหตุผล ไม่ใช่ว่าใครพูดอะไรมาก็เอื้อมง่าย ๆ ทำตามที่คนทำกันมาตลอด แต่ต้องพิจารณาทุกสิ่งอย่างมีเหตุผล มิฉะนั้นเราจะไม่ได้พลเมืองที่ดีในอนาคตและชาติจะไม่เจริญก้าวหน้า

แต่สิ่งที่บกพร่องในเรื่องทั้งหมดนี้ (นอกจากได้รวมเอาการใช้เหตุผลเป็นเรื่องเดียวกับความเป็นเหตุผล) ก็คือว่า ถึงแม้ทุกคนเห็นด้วยกันว่าเราควรสอนให้คนเชื่ออย่างมีเหตุผล (หรือมีความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล) แต่ไม่มีการพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนก่อนว่า ความเชื่อหรือการกระทำซึ่งมีความเป็นเหตุผลนั้นเป็นอย่างไร ต่างจากการกระทำหรือความเชื่อซึ่งไม่มีความเป็นเหตุผลอย่างไร วัตถุประสงค์ของงานค้นคว้าชิ้นนี้ก็เพื่อพิจารณาคำถามเช่นนี้ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของข้อบกพร่องที่ได้กล่าวไว้

2. การกระทำ เป้าหมาย ความเชื่อ กับความเป็นเหตุผล

ในตัวอย่างต่าง ๆ ที่ได้ยกมาก่อนหน้านี้ จะเห็นว่าความเป็นเหตุผลได้ถูกกล่าวถึงในรูปของทั้งการกระทำ เป้าหมาย และความเชื่อ เราจะต้องตั้งข้อสงสัยได้ว่าทั้งสามรูปแบบนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างไรหรือไม่¹ และถ้ามีความสัมพันธ์นั้นมีลักษณะอย่างไรในการที่จะพิจารณาแกไขข้อสงสัยนี้ จะวิเคราะห์หาคำตอบที่รูปแบบ

2.1 ความเป็นเหตุผลของการกระทำ

ถ้าเราอยากจะทราบว่าการกระทำใด ๆ เป็นการกระทำซึ่งมีความเป็นเหตุผลหรือไม่ เราจะทำอย่างไรลองมาพิจารณากันดูจากตัวอย่างที่ได้กล่าวไว้ก่อน สมมุติว่าเราอ่านข่าวหนังสือพิมพ์ว่าเมื่อวานนี้เวลา 17.45 น. นาย ก.กระโดดตึกตาย และหนังสือพิมพ์อธิบายถึงการกระทำของนาย ก.ว่า นายก.กำลังกลัวใจเรื่องหางานทำไม่ได้ ดังนั้น จึงกระทำให้ตัวเองเป็นเหตุผลอันนี้ ถ้ามาวิเคราะห์กันให้ดีอาจจะเห็นว่าแท้จริงแล้วการกระทำของนาย ก.มีความเป็นเหตุผลดี เพราะเหตุไรจึงกล่าวเช่นนั้น ก็เพราะทราบกับว่า นาย ก.อยากตาย และนาย ก.คงเชื่อด้วยว่าถ้ากระโดดตึกก็คงตาย ดังนั้น การที่ นาย ก.กระโดดตึกจริง ๆ ต้องถือว่ามีความเป็นเหตุผลอย่างสมบูรณ์ แต่ถ้านาย ก.อยากตายแต่เชื่อว่ากระโดดแล้วจะไม่ตาย หรือถ้านาย ก.เชื่อว่ากระโดดตึกแล้วจะตาย แต่ไม่ยอมตาย ในกรณีเช่นนี้ถึงจะเรียกได้ว่าการกระทำของ

นาย ก. ไม่มีความเป็นเหตุผล คราวนี้สมมุติว่านาย ก. ไม่อยากตาย และเชื่อว่าถ้ากระโดดตึกแล้วจะไม่ตาย และกระโดดลงไปจริง ในกรณีนี้เราจะเรียกว่าการกระทำของนาย ก. มีความเป็นเหตุผลหรือไม่ คงไม่เรียกเช่นนี้เพราะอะไร ก็เพราะความเชื่อของนาย ก. ว่าถ้ากระโดดตึกแล้วจะไม่ตาย ดูเหมือนเป็นความเชื่อซึ่งไม่มีความเป็นเหตุผล การวิเคราะห์ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าการพิจารณาถึงความเป็นเหตุผลของการกระทำต้องลัดทอนไปสู่เรื่องของ เป้าหมายความเชื่อ และความเป็นเหตุผลของทั้งสองอย่างนี้ ดังนั้น เรามาพิจารณาเรื่องเป้าหมายกันต่อไป

2.2 ความเป็นเหตุผลของเป้าหมายหรือความอยาก

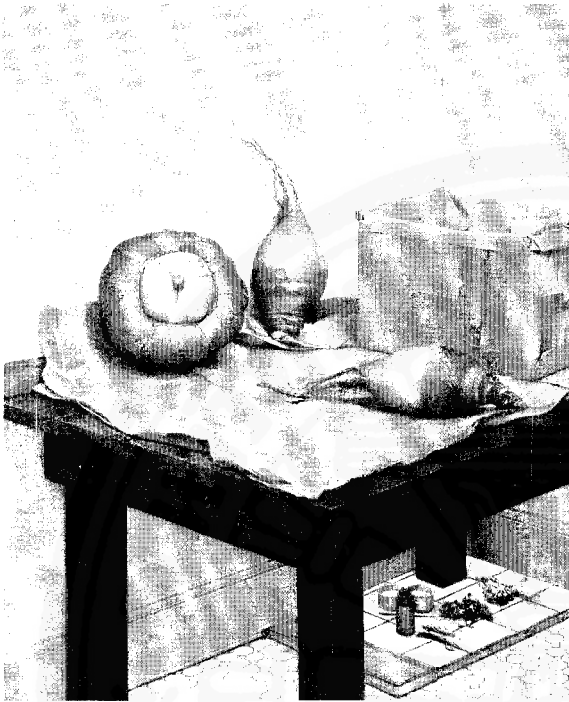
ในตัวอย่างที่เพิ่งพิจารณาไปได้กล่าวไว้ว่าในการที่นาย ก. กระโดดตึกนั้นเราจะบอกว่ามีความเป็นเหตุผลหรือไม่ต้องดูว่านาย ก. อยากตายหรือไม่ การตายเป็นเป้าหมายของนาย ก. ในขณะที่ตัดสินใจกระโดดตึกหรือไม่ แต่ถึงแม้ว่าเห็นได้ว่าต้องพิจารณาถึงความอยากตายของนาย ก. ต้องพิจารณาต่อไปถึงความเป็นเหตุผลของความอยากนี้หรือไม่การอยากตายนี้เองพูดได้หรือว่ามีความเป็นเหตุผลหรือไม่ ถ้าคิดดูอย่างผิวเผินอาจจะเหมือนกับว่าพูดไม่ได้ เป้าหมายหรือความอยากของคนเป็นเพียงเรื่องของข้อเท็จจริงเกี่ยวกับคนใดคนหนึ่ง ไม่ใช่เรื่องที่จะตีคุณค่าทางความเป็นเหตุผลได้ไม่ใช่หรือ ในบางกรณีความคิดเช่นนี้อาจจะถูก เช่นในกรณีดังกล่าวที่นาย ก. เกิดอยากตายขึ้นมา แต่คงจะไม่ถูกในทุกกรณีแน่ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็เช่นกรณีที่นาย ก. เชื่อว่าตัวเองไม่มีวันที่จะบินได้อย่างนก แต่ก็ยังมีเป้าหมายที่วันหนึ่งจะบินได้ แบบนกบิน ในกรณีอย่างนี้เราพร้อมที่จะบอกว่าเป้าหมายของนาย ก. เป็นเป้าหมายซึ่งไม่มีความเป็นเหตุผล และเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเป้าหมายของเขาขัดกันกับความเชื่อของเขา แต่จริงหรือที่เป้าหมายใด ๆ ที่ขัดกับความเชื่อบางอย่างที่มีอยู่จะเรียกว่าเป้าหมายซึ่งไร้ความเป็นเหตุผล และถ้าสอดคล้องกับความเชื่อที่มีอยู่

จะเรียกว่าเป้าหมายซึ่งมีความเป็นเหตุผล จงพิจารณาตัวอย่างนี้ นาย ก. เชื่อว่าในโลกนี้มีช้างสีแดงซึ่งบินได้ และขณะเดียวกัน นาย ก. มีเป้าหมายที่จะพยายามจับช้างสีแดงประเภทนี้ให้ได้อย่างน้อยหนึ่งตัว ในกรณีเช่นนี้เราคงไม่คิดว่าเป้าหมายของนาย ก. มีความเป็นเหตุผลถึงแม้ว่าสอดคล้องกับความเชื่อของนาย ก. แต่เราคงบอกว่าในเมื่อความเชื่อของนาย ก. ไร้ความเป็นเหตุผล เป้าหมายที่ตามมาจึงไม่สามารถเรียกได้ว่ามีความเป็นเหตุผล จากการพิจารณาตัวอย่างต่าง ๆ เหล่านี้เราเห็นได้ว่า ความเป็นเหตุผลของเป้าหมายในหลายกรณีจะขึ้นอยู่กับความเป็นเหตุผลของความเชื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเป้าหมายนั้น

จากข้อ 2.1 และ 2.2 จะเห็นได้ว่าในเรื่องของความเป็นเหตุผลนี้ สิ่งที่เป็นพื้นฐานที่สุดคือ เรื่องของความเชื่อ ถ้าอยากจะพิจารณาถึงความเป็นเหตุผลของการกระทำต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการกระโดดตึกของใครคนหนึ่ง หรือการไหว้พระพรหมทุกเช้าทุกเย็น ก็จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงความเป็นเหตุผลของความเชื่อซึ่งอยู่เบื้องหลังการกระทำเหล่านี้ และถ้าอยากจะพิจารณาถึงความเป็นเหตุผลของเป้าหมายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการอยากบินได้อย่างนก หรือการอยากขึ้นสวรรค์เมื่อตาย ก็จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงความเป็นเหตุผลของความเชื่อซึ่งเกี่ยวข้องกับเป้าหมายเหล่านี้ เช่นเดียวกัน ดังนั้น ในภาคที่ 3 จะพิจารณาถึงเรื่องความเป็นเหตุผลของความเชื่ออย่างละเอียด โดยที่สำนักอยู่ว่าเป็นพื้นฐานของเรื่องของการเป็นเหตุผลทั้งหมด

3. ความเชื่อกับความเป็นเหตุผล

เวลาเรากล่าวว่า ความเชื่ออันนี้มีความเป็นเหตุผล หรือความเชื่ออันนั้นไร้ ความเป็นเหตุผล เราหมายความว่าอะไร นี่ละคือปัญหาของเรา แต่การแสวงหาความหมายของ “ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล” นี้จะเริ่มต้นอย่างไร และเมื่อมีการเสนอความหมายของ นี้แล้วจะมีวิธีอะไรหรือเปล่าที่สามารถใช้

เพื่อประเมินดูว่าข้อเสนอดังกล่าวนั้นเหมาะสมหรือไม่ รู้สึกว่าถ้าพิจารณาปัญหาหลังนี้ก่อนอาจจะดีกว่า เพราะเมื่อมีเกณฑ์ที่จะใช้ประเมิน ความหมายต่าง ๆ ของ “ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล” ที่ถูกเสนอมา ก็จะสามารรถตัดสินใจได้ทันทีว่าข้อเสนอใดที่ควรรับเอาไว้

3.1 เกณฑ์ในการพิจารณาความเหมาะสมของข้อเสนอเกี่ยวกับความหมายของ “ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล”

สำหรับการพิจารณาความเหมาะสมของข้อเสนอต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมีเกณฑ์อยู่สองเกณฑ์ซึ่งสำคัญคือ เกณฑ์เกี่ยวกับลักษณะ normative ของเรื่องความเป็นเหตุผล กับเกณฑ์เกี่ยวกับลักษณะ non - emptiness ของเรื่องเดียวกันนี้

1) ลักษณะ normative ของเรื่องความเป็นเหตุผล หมายถึงความเข้าใจเบื้องต้นที่เรามีกันอยู่เกี่ยวกับคุณค่าของความเป็นเหตุผล ถ้าความเชื่อใด ๆ เป็นความเชื่อซึ่งยอมรับกันว่ามีความเป็นเหตุผลแล้ว จะไม่มีการสงสัยกันต่อไปว่า ควรเชื่อเช่นนั้นหรือไม่ ความสมควรเป็น

ส่วนหนึ่งของความหมายของความเป็นเหตุผล ถ้ามีใครเสนอว่าความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล หมายถึงความเชื่อซึ่งเป็นที่ยอมรับของนายมารค ตามไท เราก็บอกได้ว่าข้อเสนอนี้ไม่เหมาะสม เนื่องจากเรายังสงสัยได้ว่า ทำไมจึงควรเชื่อสิ่งที่เป็นที่ยอมรับของนายมารค ตามไท ในตัวอย่างเช่นนี้ เราจะกล่าวว่าข้อเสนอนี้ขัดกับเกณฑ์ลักษณะ normative

2) ลักษณะ non-emptiness หมายความว่า ข้อเสนอใด ๆ เกี่ยวกับความหมายของ “ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล” ต้องเป็นข้อเสนอแบบที่ทำให้สามารถหาตัวอย่างของ ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผลได้ ถ้าใครเสนอว่า ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล คือความเชื่อซึ่งเป็นที่ยอมรับของมนุษย์ทุกคนทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคตเราก็บอกได้ว่าข้อเสนอนี้ขัดกับเกณฑ์ลักษณะ non - emptiness เนื่องจากเราไม่สามารถหาตัวอย่างของ ความเชื่อซึ่งมีคุณสมบัติดังกล่าวได้แม้แต่ตัวอย่างเดียว เหตุที่เกณฑ์ non - emptiness นี้สำคัญก็เพราะว่าถ้ามีการยอมรับข้อเสนอใดซึ่งขัดกับเกณฑ์นี้ก็จะมิผลตามมาว่า concept ของความเป็นเหตุผลนี้จะไม่สามารถนำไปใช้ได้เลย เกี่ยวกับความเชื่อใด ๆ ซึ่งการเกิดกรณีเช่นนี้ขึ้นก็จะเหมือนกับการตัดสิน “ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล” ออกจากภาษาเรานั้นเอง

3.2 การแสวงหานิยามของ “ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล”

ในการพยายามหานิยามที่เหมาะสมที่สุดของ “ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล” เราอาจใช้วิธีพิจารณานิยามต่าง ๆ ที่เคยมีคนเสนอไว้ และที่อาจเป็นไปได้ แต่วิธีดังกล่าวนี้มีข้อเสียตรงที่จะเป็นการวิเคราะห์ในประเด็นที่เหมือนกันซ้ำซาก เนื่องจากนิยามต่าง ๆ เหล่านี้มีความคล้ายคลึงกันมากพอสมควร ดังนั้น ผู้เขียนจึงจะใช้วิธีการเลือกข้อเสนอเกี่ยวกับนิยามมาพิจารณาสามข้อ ข้อเสนอที่เลือกมานี้คิดว่ากว้างพอควร และประเด็นต่าง ๆ ที่จะพิจารณาในการวิเคราะห์แต่ละข้อเสนอก็จะสามารถนำไปใช้

ในการวิเคราะห์ข้อเสนออื่นทั้งหลายเกี่ยวกับนิยามของ “ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล”

1) ในการหานิยามข้อแรกซึ่งจะพิจารณากันนี้ เราอาจเริ่มต้นโดยการหาตัวอย่างความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว จะเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นความเชื่อซึ่งไม่มีความเป็นเหตุผล ต่อจากนั้นก็พิจารณาว่าเพราะเหตุใดจึงคิดกันว่าความเชื่อเหล่านี้จึงไม่มีความเป็นเหตุผล เมื่อหาคำตอบได้แล้วก็เอาคำตอบนั้นมากลับ แล้วก็จะได้นิยามที่ต้องการ

ตัวอย่างต่อไปนี้จะ เป็นที่ยอมรับของหลายคนว่าเป็นความเชื่อซึ่งไม่มีความเป็นเหตุผล

- (ก) การเชื่อว่าโลกแบน
- (ข) การเชื่อว่าโลกเรามีอายุประมาณ 8000-9000 ปี
- (ค) การเชื่อว่าสามารถเปลี่ยนเหล็กให้เป็นทองคำได้
- (ง) การเชื่อว่าสุริยุปราคาเกิดจากการที่มังกรในท้องฟ้ากลืนดวงอาทิตย์

ถ้าต้องบอกว่าเหตุใดจึงจัดข้อ ก-ง ว่าไม่มีความเป็นเหตุผลก็คงบอกกันว่าข้อ ก.นี้ขัดกับความรู้ที่เราມีอยู่ในทางภูมิศาสตร์และดาราศาสตร์ ข้อ ข.นี้ขัดกับความรู้ในธรณีวิทยา ข้อ ค.ขัดกับความรู้ทางเคมี และข้อ ง.ขัด

กับความรู้ทางดาราศาสตร์ของเรา หรือถ้าจะพูดกันรวม ๆ แล้วก็ถือว่า ข้อ ก-ง ขัดกับความรู้ที่เราได้จากวิทยาศาสตร์นั่นเอง เมื่อเอาคำตอบนั้นมากลับ เราก็จะได้ข้อเสนอแรกเกี่ยวกับนิยามของความเป็นเหตุผลดังนี้ **ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผลคือความเชื่อซึ่งเป็นที่ยอมรับของวิทยาศาสตร์** นิยามนี้มีข้อเสียอย่างไรบ้าง เรามาลองพิจารณากันดูสัก ๓ ข้อ

- ปัญหาแรกก็คือความไม่ชัดเจนของนิยาม ในนิยามกล่าวถึงความเชื่อซึ่งเป็นที่ยอมรับของวิทยาศาสตร์ แต่ไม่บอกว่าวิทยาศาสตร์สมัยไหน สมัยปัจจุบัน หรือ เมื่อ 20 ปีก่อนหรือเมื่อ 100 ปีก่อนหรือ ในเมื่อวิทยาศาสตร์ก็วิวัฒนาการไปเรื่อย ความเชื่อซึ่งเป็นที่ยอมรับของวิทยาศาสตร์ก็จะเปลี่ยนไปด้วย ซึ่งถ้ายอมรับนิยามก็หมายความว่าความเป็นเหตุผลจะเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผลเมื่อ 50 ปีก่อนปัจจุบันอาจจะคิดกันว่าไร้ความเป็นเหตุผลเสียแล้ว แต่นี้เป็นปัญหาจริงหรือ การที่ความเป็นเหตุผลเปลี่ยนไปตามยุคสมัยจะเป็นอย่างไรเล่า ในเมื่อหลักฐานและข้อมูลต่าง ๆ ก็เปลี่ยนอยู่ตลอด อาจจะสมควรแล้วที่ฐานะของความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาด้วยเหตุนี้นี้ได้ทีครั้งหนึ่งในอดีต ความเชื่อว่าเหล็กสามารถเปลี่ยนเป็นทองคำได้มีความ

เป็นเหตุผลถึงแม้ว่าในปัจจุบันเราจะคิดว่าไร้ความเป็นเหตุผล นอกจากนั้นแล้วส่วนมากเราก็จะสนใจเฉพาะเรื่องของความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผลในขณะนี้ ยุคนี

- ปัญหาที่สองของนิยามอันแรกนี้เกี่ยวกับความฟุ่มเฟือยของภาษา ถ้าความเป็นเหตุผลคือวิทยาศาสตร์นั่นเอง เหตุใดจึงจำต้องใช้ทั้งสองข้อความ จะไม่ดีกว่าและง่ายกว่าหรือถ้าในกรณีนี้เราตัดเรื่องของความเป็นเหตุผลของความเชื่อออกจากภาษาของเราเลย ต่อไปถ้าเมื่อไรจะกล่าวว่าความเชื่อนี้มีความเป็นเหตุผล หรือไม่มีความเป็นเหตุผล เราก็กล่าวแทนว่าความเชื่อดังกล่าวเป็นที่ยอมรับของวิทยาศาสตร์หรือไม่เป็นที่ยอมรับของวิทยาศาสตร์

ถึงแม้ว่าปัญหาข้อที่สองนี้ชี้ให้เห็นว่านิยามที่หนึ่งจะทำให้เรื่องความเป็นเหตุผลหมดความสำคัญไปบ้าง แต่ก็ต้องยอมรับว่าใครที่พอใจจะใช้ “ความเป็นเหตุผล” สลับกับ “วิทยาศาสตร์” ในทุกโอกาส ก็ทำได้ มิได้เป็นการขัดแย้งในตัวเอง

- ปัญหาสองข้อที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นปัญหาซึ่งยังอาจสามารถแก้ได้ในลักษณะที่ชี้แจงไว้หรือในลักษณะอื่นที่ใครจะคิดขึ้นมา แต่ปัญหาที่สามที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นปัญหาหลักซึ่งไม่เห็นทางที่จะแก้ได้เลย ดังนั้น จึงต้องสรุปว่านิยามแรกที่เราเสนอนั้นไม่เหมาะสม และควรแสวงหานิยามอื่นต่อไป ปัญหาที่สามที่กำลังกล่าวถึงนี้คือ ปัญหาซึ่งเกิดจากการที่นิยามนี้ไม่สอดคล้องตามเกณฑ์

ที่ได้วางไว้ก่อน เราเห็นได้ว่าไม่

จากการที่เราสามารถที่จะตั้งคำถามได้ว่าเหตุใดจึงควรเชื่อแต่สิ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับของวิทยาศาสตร์และคำถามนี้ฟังดูแล้วไม่แปลกเท่ากับคำถามที่ว่า เหตุใดจึงควรเชื่อสิ่งซึ่งมีความเป็นเหตุผลและไม่ใช่เพียงแต่เราสามารถที่จะตั้งคำถามขึ้นได้ แต่คำถามนี้เป็นคำถามซึ่งทั้งนักวิชาการและคนทั่วไปถาม (และพยายามตอบ) จริงมาตลอดจนทุกวันนี้

2) สำหรับนิยามที่สองและสามที่จะพิจารณาจะไม่เป็นการเสนอนิยามโดยการกำหนดให้กลุ่มของความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผลไปเท่ากับกลุ่มของความเชื่อ

อีกกลุ่มดังที่ได้เสนอไว้ในนิยามแรก แต่จะเป็นการเสนอ นิยามโดยการกำหนดคุณสมบัติหนึ่งขึ้นมาแล้วเสนอว่าความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล คือความเชื่อซึ่งมีคุณสมบัติหนึ่ง ๆ คุณสมบัติที่จะใช้ให้นิยามที่สอง คือคุณสมบัติของการมีความน่าจะเป็นสูง ดังนั้น นิยามที่สองกล่าวว่าความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผล คือความเชื่อซึ่งมีความน่าจะเป็นสูง

ในการที่จะเข้าใจนิยามนี้ ประการแรกจะต้องเห็นว่าเมื่อกล่าวถึงความน่าจะเป็นนั้น จำเป็นที่จะต้องเทียบกับหลักฐานชุดหนึ่ง ดังนั้นความน่าจะเป็นสูงที่กล่าวถึงในนิยามสองก็คือ ความน่าจะเป็นสูงเมื่อเทียบกับหลักฐานทั้งหมดที่มีอยู่ ประการที่สองจะต้องเข้าใจว่านิยามนี้เป็น การพยายามเข้าใกล้ ideal ของความจริงมากที่สุดที่จะมากได้ ถ้าในนิยามกล่าวว่าความเชื่อที่มีความเป็นเหตุผล คือความเชื่อซึ่งจริง ก็จะทำให้เกิดปัญหาทันที สิ่งที่จะจริงไม่ได้ขึ้นอยู่กับหลักฐานหรือสมัย ถ้าจริงก็จริงตลอด ไม่ใช่ว่าจริงขณะนี้แต่พอรู้อะไรมากขึ้นก็กลายเป็นไม่จริง เนื่องจากลักษณะดังกล่าวของความจริง ถ้าใช้คุณสมบัตินี้ นิยามความเป็นเหตุผลก็จะพบว่าไม่สามารถหาตัวอย่างของความเชื่อเช่นนี้ได้ และนิยามก็จะขัดเกณฑ์ non emptiness ดังนั้น จึงจำเป็นต้องลดมาตรฐานลงหน่อย และพูดถึงความน่าจะเป็น แต่การใช้คุณสมบัติความน่าจะเป็นแทนความจริงแก้ปัญหาไม่ได้หรือเปล่า นั่นคือสิ่งที่จะพิจารณาต่อไป

ในการศึกษาเรื่องพื้นฐานทางปรัชญาของทฤษฎีความน่าจะเป็น ผู้บุกเบิกคนแรกคนหนึ่งคือ Rudolf Carnap ในหนังสือชื่อ The Logical Foundations of Probability เขาได้เสนอว่าความน่าจะเป็นสามารถตีความได้สองแบบ แต่เหตุที่คนส่วนใหญ่ไม่เคยสนใจประเด็นนี้ก็เนื่องจากทฤษฎีความน่าจะเป็นมักจะถูกศึกษาในรูปของทฤษฎีทางคณิตศาสตร์โดยเริ่มจาก axioms ของความน่าจะเป็น และการตีความทั้งสองแบบวางอยู่บนรากฐานเดียวกัน คือทฤษฎีทางคณิตศาสตร์นั่นเอง ดังนั้นถ้ามองจากแง่มุมของคณิตศาสตร์ การตีความสองแบบนี้จะไม่

ต่างกันเลย แต่แท้ที่จริงแล้วจากแง่มุมของปรัชญา ความแตกต่างมีมาก ในความหมายหนึ่งความน่าจะเป็นบ่งถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักฐานกับสมมติฐาน การตีความแบบนี้มักจะเรียกกันว่าเป็นการตีความเชิงตรรก แต่ในอีกความหมายหนึ่ง ความน่าจะเป็นบ่งถึงลักษณะบางอย่างของความเป็นจริงของโลก แบบหลังนี้นิยมเรียกกันว่า การตีความเชิงความถี่ ความแตกต่างที่สำคัญที่สุดก็คือในการตีความความเชิงตรรกความน่าจะเป็นพูดถึงภาษา แต่ในการตีความเชิงความถี่ความน่าจะเป็นพูดถึงโลก

สองความหมายของความน่าจะเป็นนี้เกี่ยวข้องกับ การพิจารณานิยามที่สองของความเป็นเหตุผลอย่างไร จากการค้นคว้าต่อไปของ และของนักปรัชญาอื่น² พอที่จะสรุปได้ว่า ความเชื่อซึ่งมีความน่าจะเป็นสูงในความหมายเชิงตรรก มีตัวอย่างอยู่มาก แต่ไม่สามารถอธิบายได้ว่าทำไมจึงควรเชื่อความเชื่อเช่นนี้ ส่วนความเชื่อซึ่งมีความน่าจะเป็นสูงในความหมายเชิงถี่เห็นได้ชัดว่าเป็นความเชื่อซึ่งควรเชื่อ แต่หาตัวอย่างของความเชื่อซึ่งแสดงได้ว่ามีคุณสมบัตินี้ไม่ได้ เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าใช้ความหมายใดของความน่าจะเป็นมาประกอบนิยามข้อสองที่เราพิจารณาอยู่ ก็จะทำให้นิยามนั้น ถ้าไม่ขัดกับเกณฑ์ normative ก็ขัดกับเกณฑ์ non - emptiness ดังนั้น นิยามที่สองก็ไม่เหมาะสมเช่นกัน

3) สำหรับนิยามที่สามที่จะพิจารณานี้มีลักษณะทั่วไปเช่นเดียวกับนิยามที่สอง คือเป็นการนิยามความเป็นเหตุผลโดยใช้คุณสมบัติเฉพาะมากำหนด สำหรับนิยามนี้คุณสมบัติที่ใช้คือการที่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลงได้ หรือถ้าจะเขียนให้เต็มทีนิยามที่สามนี้กล่าวว่า ความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผลคือความเชื่อซึ่งยอมที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเมื่อมีหลักฐานอื่นมาแย้งนิยามนี้พยายามจับใจความของความเห็นของหลายฝ่ายซึ่งคิดว่าความเป็นเหตุผลไม่ใช่เรื่องของความเชื่อแต่เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อหรือถ้ากล่าวอีกนัยหนึ่งความเป็น

เหตุผลหมายถึงความไม่ dogmatic นั้นเอง

ในการพิจารณาความเหมาะสมของนิยามนี้ สิ่งแรกที่นำสังเกตก็คือว่าเงื่อนไขที่ถูกวางไว้นี้เป็นเงื่อนไขที่อ่อนพอสมควร ไม่มีการบอกว่าต้นตอของความเชื่อต้องมาจากไหนหรืออย่างไร ดังนั้น ถ้าใครสักคนถูกฝังความเชื่อตั้งแต่แรกเกิดว่า ในจักรวาลนี้มีดาวอื่นมากมายซึ่งมีมนุษย์อาศัยอยู่เหมือนเรา และพร้อมกันนี้ได้ถูกสอนว่าถ้าเมื่อไรมีหลักฐานแย้งกับความเชื่อนี้ ก็ให้เลิกเชื่อเสีย ความเชื่อดังกล่าวก็จะเข้าข่ายมีความเป็นเหตุผลตามนิยามที่สาม เนื่องจากการพบหลักฐานที่แย้งความเชื่อนี้คงหาได้ยาก อย่างไรก็ตามปัญหาสำคัญของนิยามที่สามไม่ใช่เรื่องที่ได้อ้างมานี้ แต่เป็นเรื่องซึ่งเกี่ยวข้องกับเกณฑ์ non - emptiness ความเชื่อแบบไหนจะมีคุณสมบัติ non - dogmatic อย่างสมบูรณ์ มีหรือความเชื่อเช่นนี้ ตัวอย่างสำคัญที่จะต้องพิจารณาก็คือความเชื่อจากวิทยาศาสตร์ ในการดูว่าวิทยาศาสตร์มีความ dogmatic มีอยู่มากน้อยแค่ไหน สามารถพิจารณาได้ในสองระดับ คือในระดับหนึ่งพิจารณาจากการศึกษาประวัติและวิวัฒนาการของความคิดในวิทยาศาสตร์เพื่อหาส่วนประกอบต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงของความคิด ในอีกระดับหนึ่งอาจจะพิจารณาได้ในหลักการทั่วไปโดยการศึกษาถึงโครงสร้างของทฤษฎีในวิทยาศาสตร์อย่างรวม ๆ โดยไม่เลือกวิเคราะห์ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งโดยเฉพาะ

ในระดับแรกนี้ได้มีการศึกษาอย่างมากใน 25 ปีที่ผ่านมา คนหนึ่งที่ได้ศึกษาไว้อย่างละเอียดและได้มีผลงานซึ่งมีอิทธิพลมากในวงการนี้คือ P.K. Feyerabend³ โดยการวิเคราะห์ตัวอย่างจากประวัติศาสตร์อย่างละเอียดสองตัวอย่าง คือตัวอย่างของงานของกาลิเลโอในศตวรรษที่ 17 และตัวอย่างของการพัฒนาของทฤษฎีควอนตัมในต้นศตวรรษที่ 20 จนถึงปัจจุบัน Feyerabend ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของ dogmatism ในวิทยาศาสตร์ ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ กล่าวคือในบางครั้ง dogmatism จะเป็นพลังซึ่งทำให้นักค้นคว้าไม่ยอม

แพ้หรือเปลี่ยนทิศทางของการค้นคว้าในช่วงซึ่งยังไม่พบความสำเร็จ จนในที่สุดประสบความสำเร็จกับแนวคิดดังกล่าว (นี่คือแง่บวก) แต่ในบางครั้ง dogmatism ก็เป็นพลังซึ่งขวางทางไม่ให้ความคิดใหม่ ๆ แปลก ๆ ซึ่งเป็นคู่แข่งของทฤษฎี ซึ่งยอมรับกันอยู่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่เท่าที่ควร (นี่คือแง่ลบ)

ในการพิจารณาปัญหานี้ในระดับของโครงสร้างทั่วไปของทฤษฎีในวิทยาศาสตร์งานของ R. Carnap เป็นจุดตั้งต้นที่ดี⁴ Carnap ได้ถามว่า ในบรรดาข้อความทั้งหลายซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งในวิทยาศาสตร์มีข้อความใดหรือเปล่า ซึ่งมีคุณสมบัติว่าไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ เลยกับคำทำนายของทฤษฎีซึ่งนำไปใช้ในการทดสอบทฤษฎีนั้น ความสำคัญของข้อความประเภทนี้ก็คือว่า เป็นข้อความซึ่งน่าเชื่อเนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีซึ่งน่าเชื่อ แต่ขณะเดียวกันจะไม่มีข้อมูลหรือหลักฐานอะไรที่จะมาทำให้เลิกเชื่อได้ หลังจากได้ศึกษาปัญหานี้ Carnap ก็เสนอว่าข้อความดังกล่าวอาจจะเป็นข้อความชุดหนึ่ง ซึ่งเป็นผลจากประโยคที่เรียกกันว่า Carnap sentence ประโยคนี้พออธิบายได้ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีต่าง ๆ จะประกอบด้วยคำซึ่งบ่งถึงสิ่งที่สังเกตได้ และคำซึ่งบ่งถึงสิ่งที่สังเกตไม่ได้ สมมติว่ากำลังพิจารณาทฤษฎีหนึ่งเรียกว่า T คำประเภทแรกที่ปรากฏใน T คือ $O_1, O_2, \dots, O_n$ คำประเภทที่สองที่ปรากฏใน T คือ $T_1, T_2, \dots, T_m$ ทฤษฎี T นี้สร้างขึ้นมาจาก Axiom ชุดหนึ่ง ซึ่งบางทีเรียกว่า principle ของ T เพื่อความสะดวกจะแทน axiom เหล่านี้ด้วยสัญลักษณ์ $T(O_1, O_2, \dots, O_n, T_1, T_2, \dots, T_m)$ ประโยคซึ่ง Carnap ได้ศึกษาค้นคว้าและที่เรียกกันว่า Carnap sentence นั้นคือประโยค

$\exists x_1 \dots \exists x_m T(O_1 \dots O_n; X_1 \dots X_m)$
 $\rightarrow T(O_1 \dots O_n; T_1 \dots T_m)$ ซึ่งเราจะเขียนย่อว่า C(T)

คำถามที่ว่า C(T) นี้ ไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ กับคำทำนายของ T เลยจริงหรือเปล่า เป็นคำถามซึ่งได้รับการศึกษาจาก J. Winnie กับ M. Tamthai และจากผลงานของทั้งสองคนนี้ก็สรุปได้ว่า C(T) เป็นเช่นนั้นจริง⁵

ดังนั้น จะเห็นว่าการที่ C(T) มีคุณสมบัติดังกล่าวเป็นการชี้ให้เห็นว่าในทฤษฎีวิทยาศาสตร์ก็มีบางส่วนซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยง dogmatism ได้ จึงไม่สอดคล้องกับนิยามความเป็นเหตุผลที่สาม ในที่สุดคงจะต้องยอมรับว่านิยามนี้บกพร่อง เนื่องจากไม่สอดคล้องกับเกณฑ์ non - emptiness.

4. ข้อสรุป

ผู้เขียนคิดว่าสำหรับเรื่องความเชื่อกับความเป็นเหตุผลที่ได้เสนอมานี้อาจสรุปได้ในสามระดับ

1. ในระดับต้นคิดว่าคงสรุปได้แน่ว่า การนิยามความเป็นเหตุผลโดยอ้างถึงวิทยาศาสตร์ ความน่าจะเป็น หรือการพร้อมที่เปลี่ยนแปลงความเชื่อ เป็นการนิยามที่ไม่เหมาะสมเนื่องจากขัดกับเกณฑ์ normative หรือเกณฑ์ non - emptiness

2. จากข้อสรุประดับต้นนี้ เราอาจจะอนุมานต่อไปได้ว่า ไม่ว่าจะหานิยามอื่นของความเป็นเหตุผลมาพิจารณา ก็คงจะขัดกับเกณฑ์ normative หรือ non - emptiness

เช่นเดียวกัน เหตุที่อนุมานเช่นนี้ได้ก็เนื่องจากลักษณะพื้นฐานของนิยามทั้งสามที่พิจารณามาแล้ว

3. ในระดับที่สามนี้ ผู้เขียนอยากจะเสนอว่า ในเมื่อเรายังไม่สามารถทำความเข้าใจกับเรื่องความเชื่อซึ่งมีความเป็นเหตุผลได้ เราควรจะตัดสินใจที่จะเลิกใช้ Concept นี้ต่อไป จนกระทั่งมีใครสามารถเสนอนิยาม ซึ่งยอมรับกันได้ทั่วไป

เชิงอรรถ

1. สำหรับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำ เป้าหมาย และความเชื่อ อ่านเพิ่มเติมได้จากบทความต่าง ๆ ที่ปรากฏใน Harrison (4) โดยเฉพาะคำนำของหนังสือเล่มนี้จะกล่าวถึงเรื่องนี้อย่างชัดเจน
2. รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้อ่านได้จาก Salmon (10) และในหนังสือเล่มนี้จะมีการกล่าวถึงข้อเขียนอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งศึกษาเรื่องนี้ด้วย
3. นอกจาก Feyerabend (2) แล้ว ผลงานของ T.Kuhn และ I.Lakatos ก็สำคัญสำหรับเรื่องนี้ด้วย
4. เรื่องนี้ปรากฏใน Carnap (9) ภายใต้หัวข้อ Theoretical Analyticity
5. Winnie (12) ได้แสดงถึงคุณสมบัติหลักอันหนึ่งของ C(T) และ Tamthai (11) ได้แสดงสิ่งเดียวกันสำหรับกรณีซึ่งทฤษฎีที่กำลังพิจารณาประกอบด้วยคำ ซึ่งไม่สามารถแยกเด็ดขาดออกเป็นกลุ่มที่ปึงถึงสิ่งสังเกตได้ และกลุ่มที่ปึงถึงสิ่งที่สังเกตไม่ได้

บรรณานุกรม

- (1) N.Goodman, **Ways of Worldmaking**, Hackett 1978.
- (2) P.K.Feyerabend, **Against Method**, Verso 1978.
- (3) F.E.Planer, **Superstition**, Casell 1980.
- (4) R.Harrison (ed.), **Rational Action**, Cambridge 1979.
- (5) S.I.Benn and G.W.Mortimore (eds.), **Rationality and the Social Sciences**, Routledge and Kegan Paul 1976,
- (6) P.Forrest, "Probabilistic Modal Inferences," **Australasian Journal of Philosophy**, Vol. 59, 1981.
- (7) J.E.Tiles, "On an Epistemic Approach to Logic," **Australasian Journal of Philosophy**, Vol. 59, 1981.
- (8) R.Carnap, **The Logical Foundations of Probability**, Chicago 1950.
- (9) _____, **Philosophical Foundations of Physics**, Basic Books 1966.
- (10) W.Salmon, **Foundations of Scientific Inference**, Pittsburgh 1967.
- (11) M.Tamthai, "Analyticity without an Observation--Theory Distinction," in **PSA 78**, Hacking & Asquith (eds.), Philosophy of Science Association 1978.
- (12) J.Winnie, "Theoretical Analyticity," in **Boston Studies in Philosophy of Science**, Vol. VIII, 1970.